

"יופיטר" (כוכב צדק) מתוך הסויטה "הפלנטות"
מאת גוסטב תיאודור הולסט (21.9.1874-25.5.1934)

על היצירה

הסויטה "הפלנטות" נכתבה בין 1914 ל-1916, ובוצעה לראשונה ב-1918, בקונצרט למוזמנים, ערב נסיעתו של הולסט ליוון. הביצוע היה באולם "קווין הול" עם תזמורת "קווין הול", ותלמידיו של הולסט העתיקו במהירות את התפקידים והשתתפו בחלק הקולי. המנצח הידוע אדריאן בולט ניצח, ורוב מוזיקאי לונדון נכחו בקונצרט. כמה חודשים אחר כך, כשהולסט היה כבר ביוון, ביצע בולט חלק מן הסויטה לראשונה בקונצרט לקהל הרחב.

הרעיון לכתוב את הסויטה עלה, כנראה, מתוך כוונה לכתוב יצירה תזמורתית גדולה כמחווה ל"חמישה קטעים לתזמורת" מאת שנברג. היצירה אף נקראה בתחילה "שבעה קטעים לתזמורת גדולה". את השם "כוכבי הלכת" נתן לה הולסט מאוחר יותר, והוא מתקשר להתעניינות שלו בתיאוסופיה ובאסטרולוגיה.

התפיסה האסטרולוגית השפיעה על כך שלכל כוכב ביצירה אופי מוזיקלי שונה, אך אין קשר הדוק לאיפיונים אסטרולוגיים (מה גם שהשמש והירח חסרים). האופי של הכוכב נבחר גם על פי נטיות ליבו של הולסט. הקטעים הולחנו בסדר שונה מזה בו הם מופיעים ביצירה, וזה הסדר שנבחר לבסוף:

1. **מרס** (מביא המלחמה) – מאופיין בעקשנות (אוסטינטו), דיסוננטים ותקיעות חצוצרה
2. **ונוס** (מביאת השלום) – משדרת שלווה ונוסטלגיה בעזרת שימוש במזמור עתיק
3. **מרקורי** (השליח המכונף) – תזזיתי, בעזרת משקלים לא שווים ומעבר תכוף מנושא לנושא.
4. **יופיטר** (מביא השמחה) – מחליף בין אווירה מבודחת לבין חגיגות ורגיעה, המתבטאות במנגינה המרכזית דמויית ההמנון.
5. **סטורן** (מביא הזיקנה) – קשוח ונחוש, בעזרת חזרה על אקורדים ושימוש בשיר ישן.
6. **אורנוס** (הקוסם) – משדר כישוף וקסם בעזרת שימוש במרכיבים מתוך "הסימפוניה הפנטסטית" של ברליוז ו"שוליות הקוסם" של דיקא.
7. **נפטון** (המיסטי) – באווירת אינסופיות של הזמן והמרחב, בעזרת שירת מקהלת נשים השרה ללא מלים ונמוגה לאיטה.

הולסט עמד על כך שיש לבצע את הסויטה בשלמותה ולא פרקים מתוכה, אבל בקשה זו לא נשמרה אחרי מותו, ולעתים קרובות מבצעים רק חלקים מן הסויטה ואף משתמשים בהם כמוזיקת רקע.

היצירה כתובה לתזמורת גדולה במיוחד. בנוסף לכלי הקשת יש חטיבה מורחבת של כלי עץ, 4) חלילים, 3 אבובים וקרן אנגלית, 3 קלרינטים שונים ובס קלרינט, שלשה בסונים וקונטרה בסון). חטיבה מורחבת של כלי מתכת (6 קרנות, 4 חצוצרות 3 טרומבונים ו-2 טובות, אחת מהן טובה טנור) 2 נבלים, 6 תופי טימפני המחולקים בין שני נגנים וכלי נגינה נוספים.

על הפרק "יופיטר"

לפרק זה יש כותרת משנה, שנתן לו הולסט: "The Bringer of Jollity" שפירושו – "המשמח". כותרת זו, המנוגדת ל"אופיו" של יופיטר, וכן העובדה כי היצירה נכתבה בתיקסטד (Thaxted) כיצירה מופשטת לתזמורת, הביאו לכך שהאגודה ההיסטורית של תיקסטד הצהירה כי הפרק הוא בעצם תיאור של חיי היום-יום בעיירה:

"מתחילים בשוק אשר ברחוב טאון, ושומעים קריאות שוק וקטעי שירים. עולים בסמטת סטוני ומאטים את הצעדים כאשר עוברים ליד הלשכה של איגוד יצרני הסכינים. עוצרים לרגע כאשר מגיעים לחצר הכנסיה, ומיד חשים באווירה השלווה והרצינית. עולים למרפסת ונכנסים אל כנסיית סנט ג'ון, שם מקשיבים לשירת ההמנון. חוצים את חצר הכנסיה ויוצאים מסביב לחנויות אל סמטת ווטלינג ההומה, עם מוזיקה מהירה וקטעי מנגינות. לפתע אנו רוקדים במורד הסמטה לצלילי גירסה מהירה של הנושא אתו עלינו בסמטת סטוני, וכשמגיעים לבית קלרנס נגלה לעינינו שוב מראה הכנסיה."

תיאור זה תואם גם את מבנה הפרק, המורכב מקטעים שונים ללא מעבר ביניהם. השוני באווירה בין הנושאים השונים של הפרק, ובמיוחד ההופעה הפתאומית של ההמנון אשר במרכזו, מוסברים גם כביטוי של רצונו של הולסט למזג בין המודרניזם - המתבטא בסינקופיות, דיסוננטים וכד'- לבין המסורת האנגלית וחיי האדם הפשוט, המתבטאים במנגינת ה"המנון".

תכונות בולטות

אווירת הפרק על פי הולסט היא Allegro giocoso – אווירה מבודחת, המתאימה לכותרת "מביא השמחה". במרכז הפרק תופיע גם שמחה חגיגית יותר, תחת ההוראה Andante maestoso.

הפרק כתוב בסגנון ניאוקלאסי:

* מנגינות בהירות

* העדפה למרקם של מנגינה וליווי או מרקם הומוריתמי

* קטעים שהחלוקה ביניהם ברורה

* מבנה טרנרי מורכב (A – B – A, כאשר לחלק A צורה משלו)

ועם זאת -

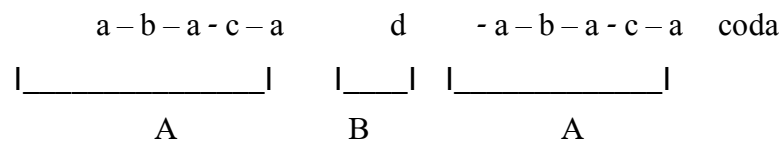
* תזוזות טונליות לא צפויות

* שימוש בדיסוננטים

* תזמור עשיר

* מודאליות

החלוקה הפנימית של A יוצרת בסך הכל מבנה של מעין רונדו (או קולאז') בן 11 חלקים כאשר חלק d הוא מנגינת ההמנון.



הנושא הראשון (a) הוא פנטטוני, ובעל מקצב סינקופי. הוא נע בין שני מרקמים המתחלפים ביניהם במהירות:

- * מנגינה על רקע ליווי מהיר של הכנורות (בתבנית של בס אלברטי או בטרמולנדו)
- * מרקם הומוריתמי.

נושא זה מופיע תחילה בקרנות באוניסון, ומהווה מעין הכרזה. לאחר מכן הוא עובר לכלי הנשיפה האחרים ב-ff.

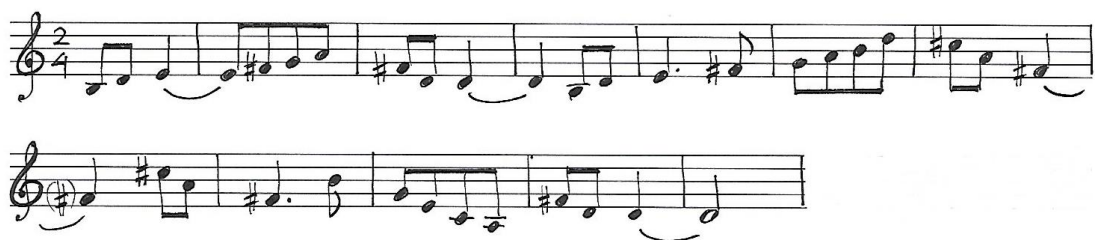


בנושא זה משולבות גם תרועות של הקרנות או של החצוצרה, שהולסט מגלגל בסקוונצות בין כלים שונים.



הקטעים ההומוריתמיים מבוצעים ע"י התזמורת כולה ב-fff, או ע"י קבוצת כלי הקשת. חלק זה מסתיים בצליל חד ועוצמתי של כל התזמורת.

הנושא השני (b) הוא בעל אופי ריקודי. הוא מלווה ע"י תבנית "אומ-פה" על גבי "בס הולך" (walking), דבר המוסיף לתחושת הריקוד. הנושא מופיע פעמיים בזו אחר זו, בתזמור שונה.



לאחר איזכור של הנושא הראשון מופיע הנושא השלישי (c). נושא זה הוא ב-3/4, ומבוסס בעיקר על רבעים. גם הוא מוצג קודם כל בקרנות ב-f, עם ליווי מינימלי של הדגשה בתחילת כל תיבה. הוא מנוגן שוב ושוב ע"י מספר כלים הולך ורב ובהאצה הולכת וגוברת. אופיו חגיגי וסוחף.



הנושא השלישי נעצר בשיא העצמה והתנופה ע"י צליל ארוך של כל התזמורת ב-fff. בהמשכו תרועה קצרה וחדה של כלי המתכת.

מעבר קצר ושקט המזכיר שוב את הנושא הראשון מוביל אותנו אל ההוד וההדר של הנושא הרביעי – ההמנון. הסולם הוא מיס מז'ור. המשקל חוזר להיות משולש, אך המפעם מואט פי שניים, והאווירה מלכותית (Andante maestoso).

המלודיה עצמה מזכירה שיר עם אנגלי. תכונותיה המוזיקליות:

* המנגינה שירתית, נוחה ודיאטונית.

* הפסוקים ברורים ובאורך שווה.

* הקו המלודי משתמש רק ב-6 צלילים מתוך הסולם המז'ורי (אין שימוש בצליל הרביעי של הסולם), דבר המקנה לו ניחוח מודאלי.

* מבחינה הרמונית יש נטיה אל הסובדומיננטה. הקדנצות פלגליות או מדומות, והולסט נמנע מכל קדנצה אותנטית.

* מבנה המנגינה טרנרי (a – b – a), בכל קטע זוג פסוקים (בסך הכל – שישה פסוקים).

המלודיה מנוגנת באוניסון ע"י כל כלי הקשת, בליווי מינימלי, ובהדרגה מצטרפים לאוניסון גם כלי הנשיפה כך שבפסוקים האחרונים כל התזמורת מנגנת יחד. הביצוע באוניסון יוצר דימוי של קהל השר יחד.

(שיכתוב מלא של המנגינה בתוים, וכן עיבוד ל הולסטלאעה קולות – ראו במסמך העוסק בהמנון). בניגוד לנושאים האחרים המסתיימים בצליל חד של כל התזמורת, כאן הסיום הוא הפסקה כללית ונשימה.

מעבר קצר מחזיר אותנו אל הנושא הראשון, ואחריו גם שני הנושאים b – ו c, באותו מבנה כמו בתחילת הפרק.

הקודה קצרה וחגיגית. כלי המתכת מאזכרים את מנגינת ההמנון על רקע סולמות עולים ויורדים וארפזיים מהירים של הנבלים, כלי הקשת וכלי העץ. תרועה תקיפה של כלי המתכת בצלילים ארוכים מביאה את הפרק לסיומו, והקודה נחתמת ע"י כל התזמורת באקורד ריק (דו-סול) ב-fff.

קישור לביצוע של הפרק בשלמותו:

<https://www.youtube.com/watch?v=Gu77Vtja30c>